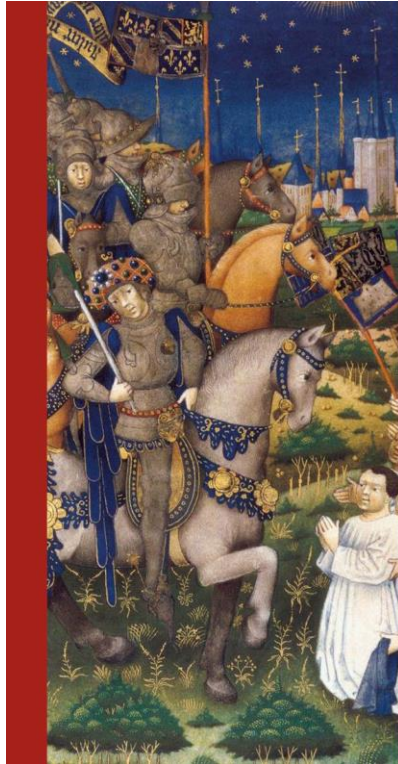

Bijlage bij het hoorcollege *De Bourgondische Nederlanden*

DE BOURGONDISCHE NEDERLANDEN

EEN HOORCOLLEGE OVER DE
CULTUURGESCHIEDENIS VAN
DE LAGE LANDEN, 1348 - 1482

door Marc Boone

Inhoudsopgave

[Marc Boone](#)

[De Corridor](#)

[College 1. Het ontstaan en de groei van de Bourgondische staat](#)

[H1. De Bourgondische staat: een historiografisch probleem](#)

[H2. De bronnen](#)

[H3. Start van een dynastie: Filips de Stoute, die regeerde van 1384-1404](#)

[H4. Jan zonder Vrees, die regeerde van 1405 tot 1419](#)

[H5. Filips de Goede, die regeerde van 1419 tot 1467](#) [H6. Karel de Stoute, die regeerde van 1467 tot 1477](#)

[H7. Maria van Bourgondië en het regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk \(1477 – 1515\)](#)

[College 2. De Bourgondische eenmaking: de hertogen en hun onderdanen](#)

[H8. Standenvertegenwoordiging en representatie](#)

[H9. De bestuurlijke organisatie van de overheidsfinanciën](#)

[H10. Nood aan krediet: de vorst als schuldenaar](#)

[College 3. De Bourgondische hertogen: een zegen voor de Nederlanden?](#)

[H11. De hertogen en hun steden](#)

[H12. De kanseliers van Bourgondië](#)

[H13. Recht of willekeur? De vorst als behoeder van de 'rechtstaat'](#)

[H14. De Bourgondische spektakelstaat](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[Colofon](#)

Marc Boone

Prof. dr. Marc Boone is hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit Gent. Tussen 2012 – 2018 was hij er decaan van de faculteit Letteren en Wijsbe-geerte. Hij is sinds 2008 lid van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten. Hij is houder van een leerstoel aan de Université Libre de Bruxelles en is gastprofessor aan de Université de Bourgogne te Dijon, de Université Paris IV en de Università degli Studi di Milano. Hij publiceerde een tiental boeken en ruim 200 wetenschappelijke artikelen, met de nadruk op twee grote in-teressevelden: stadsgeschiedenis en Bourgondische geschiedenis. Een recente syn- these waarin deze twee thema's sterk aan bod komen, is het boek: *Gouden eeuwen. Stad en samenleving in de Lage Landen, 1100-1600*, Marc Boone (ed.), Anne-Laure Van Bruaene en Bruno Blondé.

De Corridor

Dit hoorcollege is tot stand gekomen i.s.m. De Corridor. De Corridor is een multi- functionele ruimte in Wetteren, België, die gelegenheid biedt tot bijeenkomsten van allerlei aard. De meeste events hebben een culturele en educatieve inslag.

Voor meer informatie: www.decorridor.be

Synopsis van het hoorcollege de Bourgondische Nederlanden

College 1. Het ontstaan en de groei van de Bourgondische staat

H1. De Bourgondische staat: een historiografisch probleem

- Frankrijk: Bourgondië als verrader van de nationale zaak: burgeroorlog, Jeanne d’Arc
- België: voor en na Henri Pirenne’s “Histoire de Belgique” (1899-1930), hertogen van Bourgondië als voorlopers van de Belgische staat
- Nederland: Johan Huizinga’s “Herfsttij der Middeleeuwen” (1919, heruitgave 2018)
- Johan Huizinga (1872-1945):
 - 1905: prof middeleeuwen in Groningen. Inaugurale rede ‘Het aesthetische bestanddeel van geschiedkundige voorstellingen’
 - 1902: bezoek aan Brugge, tentoonstelling Vlaamse primitieven
 - 1908: bezoek aan Pirenne in Gent, Floraliën en Lam Gods
 - 1914: overlijden van echtgenote (Mary Huizinga-Schorer), begin WO I, vriendschap met Richard en Henriëtte Roland Holst Van der Schalk, benoeming in Leiden
 - 1916: de Kunst der van Eyck’s in het leven van hun tijd
 - 1918: Mensch en menigte in Amerika
 - 1919: *Herfsttij der Middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden.*
 - *Le declin du Moyen Âge* (1932) ; *L’automne du Moyen Âge* (1975) ; *Waning of the Middle Ages, Autumn of the Middle Ages.*
- Henri Pirenne (1862 – 1935)
 - *Histoire de Belgique* (tome 2)
 - Begin 14de eeuw-1477
 - Drie hybride kenmerken van Bourgondië:
 - te paard tussen twee rijken
 - geen taalkundige/culturele eenheid
 - open grenzen, geografisch divers
- Breuk met romantische visie op Bourgondische hertogen (Paul Fredericq): ‘vous le plat thuriféraire de ces abominables bourguignons’.
- Pirenne aan Huizinga (brief uit 1931)
- *‘Je dirais volontiers qu’étant donné votre point de vue, vous avez raison. Mais, en envisageant le sujet d’une manière plus concrète, dans les faits plutôt que dans les idées, dans ce que les ducs ont fait sans peut-être avoir voulu le faire, on le voit apparaître, me semble-t-il, d’une manière un peu différente. Il y a, en somme, plusieurs vérités pour une même chose : c’est un peu, comme en peinture, une question d’éclairage. L’essentiel est de faire réfléchir.’*
- België: Paul Bonenfant (ULB): studies over Filips de Goede (postume heruitgave in 1996), ‘Bourgondische school’ van de ULB Centre Européen d’études bourguignonnes (J.-M. Cauchies, UCL) > reeks *Burgundica* (Brepols)
- Walter Prevenier, Wim Blockmans: Gentse school, nadruk op history from below (optreden van standvertegenwoordiging)
- Frankrijk: Jean Richard, Henri Dubois, Bertrand Schnober (‘L’Etat bourguignon’ 1999), Elodie Lecuppre-Desjardin (‘Le royaume inachevé’ 2017)
- Duitsland: traditie van Otto Cartellieri (1912), nu: Werner Paravicini, Heribert Müller, Klaus Oschema, Hermann Kamp...
- Nederland: Wim Blockmans, Robert Stein (2014, Eng. 2017) ; Pieter Geyl

- Engeland: Richard Vaughan: biografie van elk van de vier Valois hertogen (1962 – 1973, heruitgave in 2002) *“Both England and France possessed, and had for some time attributes wholly lacking in Burgundy. Namely a single substantial urban nucleus or capital city, a single language, a king and perhaps most importantly, a name”* (1987)
- Graeme Small
- John Elliot: *composite monarchies*
- VS: Peter Arnade

H2. De bronnen

- Vanwaar onze kennis over de Bourgondische hertogen?

De hertogen en de geschiedschrijving

- ‘Indiciaires’: officiële hofkroniekers van de hertogen, traditie van de ‘grands rhétoriciens’
 - *Georges Chastellain (1405-1475)*
 - *Jean Molinet (1435-1507)*
 - *Jean Lemaire des Belges (1473-1523)*
- Philippe de Commines (1447-1511) ‘Mémoires’
- Olivier de la Marche (1426-1502) ook ‘maître d’hôtel’
- Incorporatie van hertogdom Brabant laat toe eigen geschiedenis met die van Brabant te verbinden: traditie van Lotharingische en Trojaanse afstamming

De hertogen en hun archivalia

- Henri Pirenne (1908) over oprichting van rekenkamer(s): *‘Le point de départ d’une ère nouvelle dans l’histoire constitutionnelle de la Belgique’*
- Het Franse model: de Rekenkamer: Parijs (ca. 1256) emanatie van curia regis, 1301: camera compotorum; Dijon (begin 14de eeuw), 1386 twee Parijse rekenmeesters naar Dijon gestuurd *‘veoir, visiter et reformer se mestier est, le fait et estat de ladite Chambre des comptes de mon dit seigneur a Dijon’*
- 1386: Rijsel krijgt eigen rekenkamer (en raadkamer) in opdracht van Filips de Stoute – bevoegd voor Vlaanderen, Artesië, Henegouwen en Namen
- 1404: rekenkamer in Vilvoorde/Brussel (Antoon van Bourgondië) ; 1447: Den Haag; 1473-77: geünificeerde rekenkamer in Mechelen.

H3. Start van een dynastie

- De Bourgondische dynastie, een zijtak van de Valois dynastie: Filips de Stoute zoon van Jan II wordt in 1363 hertog van Bourgondië (na dood Philippe de Rouvres in 1361)
- Filips de Stoute (1384-1404) *‘filz du roy de France, duc de Bourgogne, comte de...’* – erfgenaam van Vlaanderen (1384) getrouwd in Gent (1369) met Margareta van Male – zeer geslaagde huwelijkspolitiek
- Jan zonder Vrees (1405-1419) : start oorlog Bourguignons vs. Armagnacs – politieke moord op hertog van Orléans (1407), zelf vermoord in Montreaux
- Filips de Goede (1419-1467): *‘le grand duc du Ponant’* – zwaartepunt definitief naar Nederlanden: verwerft Namen, Henegouwen, Holland-Zeeland, Brabant, Luxemburg - *‘conditor Belgii imperii’*
- Karel de Stoute (1467-1477): hervormingen op alle terreinen, inmenging in Duitse rijk, conflicten met steden (Luik, Duitse en Zwitserse steden): *‘Tota Germania commota est propter illum maledictum Burgundum, qui totum orbem propter suam ambitionem commovet’* (Johannes Knebel, stadskroniek van Bazel).
- Maria van Bourgondië (1477-1482) huwelijk met Maximiliaan van Oostenrijk, burgeroorlog met

Habs- burger, pacificatie onder Filips de Schone, consolidatie onder Karel V

Filips de Stoute, die regeerde van 1384-1404

- Philippe le Hardi, *'filz du roy de France'*
- *'Prince sage, froid et imaginatif, qui sur ces besognes véoit au loin'* (Jean Froissart)
- Huwelijk, Gentse Oorlog (1379-85), Westers Schisma, Honderdjarige oorlog, Parijs-Dijon-Lille (institutionele ingreep naar Frans model)

Le comte est mort, vive le duc

- Graven van Vlaanderen: grafmonumenten in Gent (Sint-Pietersabdij), Sint-Omaars (Sint-Bertijnsabdij), streek rond Rijsel (Cisterciënzer abdijen Flines, Marquette; kapittel van Sint-Pieters)
- 27 februari 1384: Filips de Stoute begraaft zijn schoonvader Lodewijk van Male in Rijsel: 'paraliturgie laïque', van Sint-Bertijns, over Loos naar Rijsel – Sint-Pieters: kapel van 'notre dame de la Treille' – grafmonument met Margareta van Male besteld door Filips de Goede in 1453 – 24 beeltenissen van dynasten verwant aan eigen dynastie
- Blijde intrede van Filips de Stoute in Brugge: eed in Sint-Donaas naast graf van Karel de Goede en Lodewijk van

1384: eed van de Bruggelingen n.a.v. de Blijde Intrede van Filips de Stoute en Margareta van Male

- *'le serement que le commun doit faire a monseigneur et a ma dame : je jure et promes que des orres en avant, seray bon et loyal a ma redoubtee dame la contesse de Flandres, comme a ma natureuse et heritable dame et a monseigneur de Bourgogne, conte de Flandres, comme manbour de notre dite dame'*
- 1380: minderjarigheid van Karel VI, 1392 zwakzinnigheid: Filips in regentschapsraad
- 1385: vrede van Doornik met Gent; dubbelhuwelijk met huis van Beieren
- 1396: kruistocht tegen de Turken, olv. Jean de Nevers, slag bij Nicopolis (25 sept., JzVr. vrij in 1398)
- 1404: dood Filips de Stoute, Margareta volgt op in Vlaanderen, tweede zoon Antoon in Brabant regent van Brabant (opvolging na overlijden van hertogin Johanna in 1406)
- 1405: overlijden Margareta van Male, Jan zonder Vrees neemt erfenis over

H4. Jan zonder Vrees, die regeerde van 1405 tot 1419

- 1407: moordaanslag in Parijs op Louis d'Orléans, broer van de koning, in opdracht van Jan z. Vrees (proces en vrijspraak) burgeroorlog Armagnacs vs. Bourguignons
- 1407: anglo-vlaams handelsverdrag
- 1408: slag bij Othée tegen Luik (steun aan bisschop Jean de Bavière)
- 1411: veldtocht in Frankrijk, 1413 machtsgreep Cabochiens in Parijs
- 1415: slag bij Azincourt (dood van Antoine de Bourgogne, zijn zoon Jan IV volgt op, weduwe Elisabeth van Görlitz)
- 1419: moordaanslag op Jan zonder Vrees (Montereau); verdrag van Troyes: Henrik VI van Engeland op Franse troon

H5. Filips de Goede, die regeerde van 1419 tot 1467

- 1421: Filips koopt recht op graafschap Namen (1429 graaf)
- 1430: 3e huwelijk met Isabella van Portugal, installatie orde van het Gulden Vlies
- 1430: Beierse erfenis van Henegouwen, Holland-Zeeland, Brabant
- 1428-1431: publiek optreden van Jeanne d'Arc
- 1435: vrede van Arras met Frankrijk, (Auxerre, Macon en Boulogne naar Bourgondië, Ponthieu en Picardië op borg); oorlog met Engeland
- 1436-38: opstanden in Brugge en Vlaanderen
- 1441-1443: verwerving van Luxemburg (definitief in 1451)
- 1449-53: opstand van Gent, vrede van Gavere
- 1454: eed van de fazant (kruistocht gelofte) in Rijsel, deelname aan Rijksdag in Regensburg
- 1456: dauphin (latere Louis XI) op vlucht aan hof van Bourgondië
- 1457: conflict tussen graaf van Charolais (erfprins Karel) en kanselier Rolin vs. clan van de Croÿ's (58-64 Karel in Gorinchem)
- 1463: Louis XI koopt Sommesteden terug
- 1464: eerste bijeenkomst van Staten Generaal van 'pays de par-deça', actie van Grote Raad van Mechelen
- 1465: guerre du Bien Public, Somme steden terug naar Bourgondië
- 1465-66: opstand van Luikse steden (Dinant verwoest)
- 1467: 15 juni dood van 'grand duc du Ponant'
- 1467: bestraffing van Luik

H6. Karel de Stoute, die regeerde van 1467 tot 1477

- Een moeilijke start: Blijde (?) intredes van Karel
- 1468: verdrag van Péronne (Vlaanderen los van Parlement van Parijs) vernietiging van Luik (Guy de Brimeu, heer van Humbercourt gouverneur)
- 1470-72: oorlog met Frankrijk om Somme-steden, Edward IV in Brugge
- 1473: onderhandelingen met keizer Frederik III in Trier (koningskroon, huwelijk dochter Maria)
- 1473: ordonnances van Thionville, Parlement van Mechelen, centrale rekenkamer in Mechelen
- 1476: oorlog in Elzas en Lorraine, nederlagen tegen Zwitserse confederatie (Grandson, Murten)
- 1477: conflict met Lotharingen, beleg van Nancy, Endspiel

H7. Maria van Bourgondië en het regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk (1477-1515)

- 1477: Privileges van Maria van Bourgondië, een constitutioneel moment
- 1477: Staten-Generaal in Gent, privileges voor stad, land en staten – twee belangrijkste domeinen:
 - * 33% van artikelen over rechtspraak
 - * 18% over terugdringen van corruptie
- Geest van optimalisatie van centrale instellingen niet voor afschaffing!
- Effectief: niet in onmiddellijke toekomst, wel blijvende inspiratiebron (akte van verlatingshe, 1581)
- 1477-79: redder des vaderlands (slag bij Enguinegatte)
- 1478: ondermijnen van Groot Privilegie
- 1482: conflict met 'volksvertegenwoordiging' in Vlaanderen: laatste wilsbeschikking of huwelijkscontract?
- 1482-1492: burgeroorlog, inzet Duitse troepen, weerstand uit steden en 'Bourgondische' adel.
- 1488: Maximiliaan gevangengezet in Brugge, executies van medestanders (Pieter Lanchals), muntmanipulaties.
- Geleidelijke verschuiving van economisch zwaartepunt van Brugge naar Antwerpen.
- 1493: Filips de Schone meerderjarig verklaard, 1495 huwelijk met Johanna van Aragon
- 1500: geboorte van kroonprins Karel (later Karel V)
- 1506: Filips de Schone overlijdt, Maximiliaan regent voor minderjarige Karel, wordt keizer in 1508
- 1515: meerderjarigheid Karel, in 1518 koning van Spanje; 1519 na dood Maximiliaan erfgenaam in Habs- burgse landen, Karel wordt koning/keizer (kroning in 1530).
- 1522: Habsburgse landen afgestaan aan broer Ferdinand
- Verovering van Noordelijke Nederlanden wordt afgerond, in 1548 Kreits van Bourgondië opgericht, naast Nederlanden nog vier Bourgondische gebieden (Lotharingen, Franche-Comté, Salins en Charolais)
- 1549: pragmatieke sanctie: erfenis in Nederlanden geüniformiseerd, eenheid onder Filips II
- *'Cette histoire, qu'est-ce autre chose, en effet, sinon celle de la dynastie la plus rapace et la plus intrigante qui ait jamais existé? Depuis qu'avec cet heureux parvenu de Rodolphe de Habsbourg elle a pris pied dans la vallée du Danube, elle ne cherche plus qu'à pousser 'plus outre' les bornes de ses domaines. Tout lui est bon, ses mains avides s'agrippent, au gré des circonstances... jusqu'aux Pays-Bas' (H. Pirenne, 1919)*

Historische nawerking en het evenwicht tussen centralisatie en regionalisme: een blauwdruk voor Europa?

- Vlag met het Andreaskruis: embleem van Habsburgse-Spaanse legers (tot 1781!)
- Karel V: 1512 inrichting Bourgondische Kreits, wens om in Champmol begraven te worden
- 16de eeuw: Justus Lipsius kent Filips de Goede titel *'conditor Belgii imperii'* toe
- 19de 20ste eeuw: Henri Pirenne maakt hertogen salonfähig (na negatieve beeldvorming tijdens Romantiek)
- Verdinaso: groot-nederlands ideaal van XVII provinciën
 - Rex (Leon Degrelle): symbool van Andreaskruis, droom van middenrijk – 1 oostfrontstrijders richten 'les bourguignons' op, blad 'le téméraire'.

College 2. De Bourgondische eenmaking: de hertogen en hun onderdanen

H8. Standenvertegenwoordiging en representatie

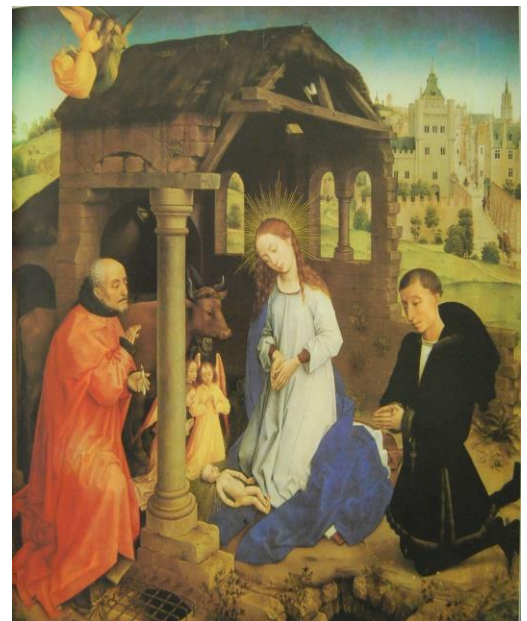
- De leer van de drie standen (trois états), realiteit van de urbanisatie
- Vlaanderen: geroedeerd systeem bij aanvang Bourgondische periode: Drie (Vier) Leden van Vlaanderen 't'gheel lichame slands van Vlaendren' – notie Kwartier
- Kenmerken: initiatiefrecht, aard van het overleg, organisatie, competenties (juridisch, economisch, fis- caal...)
- Quasi permanent overleg onder Filip de Stoute en Jan zonder Vrees, minst activiteit onder Karel de Stoute, oprichting Staten-Generaal onder Filip de Goede (1464 of 1431?)

H9. De bestuurlijke organisatie van de overheidsfinanciën

- Algemeen ontvanger: 'receveur général' (de Flandre et d'Artois 1384, de Bourgogne et de Franche Comté 1386, de 'toutes les finances' 1387). Topambtenaar, technocraat maar ook financieel bemiddeld (rol Italianen)
- Patrimoniaal aspect blijft: 'maistre de la chambre aux deniers' (nadien 'argentier')
- Ondergeschikte ontvangers: domaniale ontvangerijen (oud domein: spijkers en brieven, tollens; nieuw domein: watergraaf, moormeester), baljuws, ontvanger van de bedden
- Bedden: sinds 1305 repartitieschaal ('Transport van Vlaanderen') voor steden (indirecte belastingen, assizen) en platteland (directe belastingen: haardtellingen)

Het Bourgondische hof: geld en cultuur. Casus Pieter Bladelin

- Bruggeling (ca. 1410-1472), thesaurier van de stad Brugge, 1441 'receveur de toutes les finances' van Filips de Goede, 1446 thesaurier Gulden Vlies, lid Grote Raad, topdiplomaat (intern en in Engeland)
- Stichter van stad Middelburg (1433) in 1444 heerlijkheid, met kasteel, kapittel en hospitaal
- 1464: omwalling, 1466: aantrekken van Dinantezen (koperslagers) en tapijtwevers
- Huis in Naaldenstraat Brugge (later eigendom Portinari) deel van heerlijkheid
- Portret door Rogier vander Weyden (Bladelin retabel)

De inkomsten: buitengewone ontvangsten (bedden, aides)

- Motieven: quatre cas féodaux: ridderslag oudste zoon, huwelijk dochter, kruistocht, gevangenschap – te betalen door Derde Stand
- De facto: proces van onderhandeling met volksvertegenwoordiging (Staten-Generaal, Leden van Vlaanderen) van derde stand (adel en clerus in theorie vrijgesteld – toch specifieke bedden clerus). Grote invloed op politieke cultuur in de Nederlanden (fiscaliteit, muntpolitiek)
- Philippe de Commines: *'Pour lors estoient les subgetz de ceste maison de Bourgogne en grande richesse, a cause de la longue paix qu'ilz avoient eue et pour la bonté du prince soubz qui ilz vivoient, lequel tailloit peu ses subgetz ; et me semble que pour lors ses terres se pouvoient myeulx dire terres de promesse que nulles autres seigneuries qui fussent sur la terre. Ilz estoient comblés de richesses et en grand repos, ce qu'ilz ne furent oncques puy, et y peult bien avoir vingt trois ans que cecy commença'*

Droom van een permanente belastingheffing

- 1385: memorandum aan kanselier Jean Canard: 1/4e van opbrengsten van 'certains assis sur vins,

buvra- ges et autres vivres, pour supporter les frais des dictes villes' als ideaal voorop gesteld (praktijk in Frans talig Vlaanderen, Rijsel-Douai-Orchies)

- 1407-1411: 'Calfvel': 7e penning op opbrengsten van Brugge aan Jan zonder Vrees
- 1438-1440: vaste heffing op elke zak Engelse wol import in Vlaanderen
- januari 1447 : voorstel van zoutgabelle voor Gentse collatie
- 1453: Gentse oorlog, 'vrede' van Gavere voorziet in forse boete (geen zoutgabelle)
- 1465: project van tol op haring en vis (in 1470 forfaitair afgekocht)
- 1468: (akkoord voor 12 jaar...) heffing op het 'pauze'lijk' aluin (5,5% voor hertog) in 1473 opgeheven
- 1469-70: poging om haardentellingen te generaliseren, boycot door grote steden
- Groot privilege van 1477: alle nieuwe tolln opgeschort
- 16de eeuw: pogingen om 10e penning in te voeren (Alba, Requesens) vs. Willem van Oranje

Slag van Gavere (1453) Filips de Goede confisqueert banieren Gentse ambachten
'Amende honorable – amende prouffitable'

Onverenigbaarheid van politieke culturen, de 'Turc de l'occident' (KdS) tegenover de Vlaamse steden

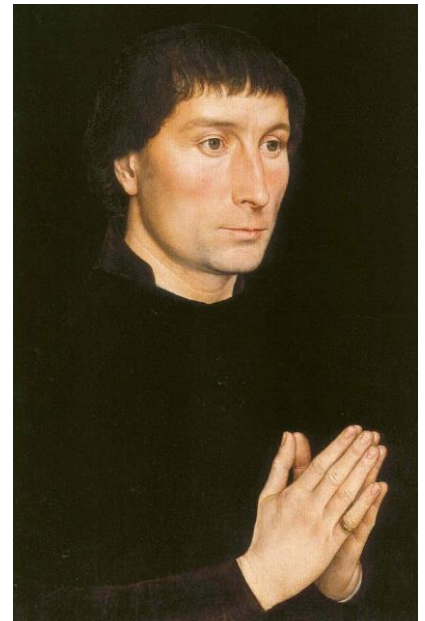
- 1475 uit een rede voor de Vlaamse vertegenwoordigers: 'quant a l'obeissance de mes commandemens, lettres et ordonnances et qui seront expediez par mon chancelier, sur vos testes et sur confiscacions de tous vos biens, ensemble tous vos privileges, drois, franchises, libertz, costumes et usaiges'
- *'Toutesvoves je say bien qu'il en y a des aulcuns qui me hayent, et entre vous, Flamengs, avecq vous dures testes, avez tousjours contempné ou hayé vostre prince, car quant ilz n'estoient point bien puissant, vous les contempnastes, et quant ilz estoient puissans et que vous ne leur povoyés riens faire, vous les haystes. J'ayme mieulx que vous me hayés que contemplez ; ne pour vous privilèges ne aultrement ne me lesray fouler ne emprendre riens sur ma haulteur et seignourie et suy puissant assez pour y resister'*

H10. Nood aan krediet: de vorst als schuldenaar

- Kunstschaten en juwelen als onderpand (*garde des joyaux*); klacht tegen Maximiliaan van Oostenrijk door Leden van Vlaanderen voor Parlement van Parijs in 1483.
- Traditionele geldschietters:
 - ontvangers/ambtenaren (venaliteit van openbaar ambt),
 - Italiaanse handelaren (Rapondi uit Lucca, Florentijnen: Medici bank – Tommaso Portinari)
 - eigen onderdanen: geconsolideerde schuld door rentenverkoop met vorstelijk en stedelijk domein als onderpand

Het Bourgondische hof: geld en cultuur. Casus Tommaso Portinari

- 1468: Portinari hoofd van Florentijnen in huwelijksstoet Karel de Schone en Margareta van York
- Laat zich portretteren samen met zijn vrouw Maria di Francesco Bandini-Baroncelli door Memling en Hugo vander Goes
- 1479: in brief van Lorenzo *'e lui per entrare in grazia del prefato Ducha et farssi grande alle nostre spese, non se churava'* – zwarte legende van Portinari vangt aan (overgenomen door R. De Roover)
- Leningen aan staat
- Leningen aan Karel de Stoute: tol van Grevelingen
- Aluin handel (*allume della crociata*) – Pazzi complot
- Juwelen van dynastie als onderpand (*riche fleur de Bourgogne*)
- Bankier voor zichzelf of voor Medici?
- Motivatie: tegnir parentado

College 3. De Bourgondische hertogen: een zegen voor de Nederlanden?

H11. De hertogen en hun steden

- Citaten van Niccolò Machiavelli uit *Il Principe* (1514) cap. XX:
 - *'De vorst die banger is van zijn eigen onderdanen dan van vreemde inmenging moet vestingen bouwen'*
 - *'De beste vesting voor een vorst is te vermijden gehaat te worden door het volk'*
 - *'Het kasteel van Milaan, gebouwd door Francesco Sforza, heeft al meer opstandigheid tegen het huis Sforza veroorzaakt en zal dat in de toekomst nog doen, dan welke andere bron van verstoring ook'*

Lille (Filips de stoute, einde 14de eeuw)

- Château royal – in richting van Gent
- Andere versterkingen
 - Sluis (*tour de Bourgogne*)
 - Nieuwpoort
 - Kortrijk
 - Oudenaarde
- Franse inspiratie (Louvre, Vincennes)

Legitimatie van de bestraffing door de vorst

- Franse koning (Karel V) de plenitudo potestatis :
'le prince peut planter et esracher, edifier et destruire, promouvoir et deposer, instituer et destituer, transmuier ou translater, condempner et pardonner tout a sa pleine volenté'

Karel de Stoute en Maximiliaan van Oostenrijk: Liège (1468) en Gent (1468 – 1492)

- Liège: *'l'isle le duc les Liège'* of *'Brabant'*
- 1477 : *'sic perierunt hostes Sancti Lamberti et incendiarii urbis inclytæ Leodiensis'* (na executie Hugonet & Humbercourt)

Liège 1468: de hertog, stedenbedwinger als in de oudheid

- *'Les tours, les murs, les portes fist le duc mettre jus et toutes plaches fortes, encoires fist il plus: car pour porter en Flandres fist hoster le perron, adfin que de leur esclandre puist estre mention'*

Karel de Stoute en Maximiliaan van Oostenrijk: Gent (1468 – 1492)

- Gent: *'certaine place et pourpris prez de Saint Bavon lez Gand contenant ung grant chasteau d'une forte soubtille et maistriouse fachon ouquel y avoit beaucoup d'ouvraige'* (kort na 1468)
- Gent: *'ung chasteau a Saint-Bavon qui se prendra a une tour, qui est au bout du dit Saint-Bavon, sur la riviere l'Escaut'* (1492)
- Gent: *'le lieu que l'on dit le beghinaige sera rompu et compris avec icelle hostel pour le fortifier a l'encontre de la ville jusques a la petite riviere qui court en la rue de la porte de Bruges et comprendra l'on la dicte porte de Bruges dedens le dit fort qui sera ung chasteau et seront abbatuz tous les fors de la ville qui pourroient estre a l'encontre du dit chasteau'* (1492)

Gent: Spanjaardenkasteel (1540)

- Zichtbaar element van de Concessio Carolina : *'et devroit estre submise a la chaine comme fist Car- taege par les Romains, sans jamais pouvoir porter nom de ville ou estre repute member de Flandres'*
- Donato de Bono (zie Utrecht)
- Type van het 'Palazzo in fortezza' (ook in Toledo en Madrid)
- Ook hier impact op stedelijk leven en cultus (processie van Sint Lieven)
- Inperken politieke rol ambachten

Utrecht: Vredenburg (1528)

- Architect: Rombout II Keldermans bevelhebber Jean de Termonde (voordien bevelhebber in citadel van Doornik)
- Voorheen klooster van H. Catharina
- Ook zegel van de stad aangepast (St. Martin)
- 1545: bastions door Donato de Bono (voorheen actief in Cambrai, Antwerpen en Gent)
- Verder: nieuw stadhuis
- Uitsluiting van gilden uit stadsbestuur

Citaat Niccolo Machiavelli uit Il Principe (1514) cap. XX:

- *'Wie heerser wordt over een stad die de vrijheid koestert en die haar niet vernietigt, mag verwachten zelf vernietigd te worden ; immers als de stad in opstand komt, zal ze haar acties rechtvaardigen door zich te be-roepen op haar vrijheid en haar oude instellingen, die ze nooit zal vergeten zijn, hoeveel tijd er ook moge zijn verlopen en hoeveel weldaden ze van haar nieuwe vorst zal ontvangen hebben'*
- De staten van Friesland (1577):

* 'We zijn vernietigers van citadellen, maar vooral bouwen we vrije steden'

H12. De kanseliers van Bourgondië

- Georges Chastellain, over Nicolas Rolin:
 - 'Cestui chancelier, soloit tout gouverner tout seul, et a par luy manier et porter tout, fust de guerre, fust de paix, fust en fait de finances. De tout et en tout le duc s'en attendoit à luy et sur luy comme principal repositoit et n'y avoit ne office, ne benefice, ne par ville, ne par champs, en tout ses pays, ne don, ne emprunt fait qui tout par lui ne se fesist et conduisist, et a luy ne res pondist comme le regardeur sur tout'

Overzicht Kanseliers

- Henri Pirenne aangaande Nicolas Rolin (1907)
 - * 'On douta, en son temps, de sa délicatesse et de son honnêteté, on ne douta jamais de son intelligence et son savoir-faire'

Vorst	Regering	Kanselier	Ambtstermijn
Filips de Stoute Margareta van Male	1364-1404 1404-1405	Jean Canard	1385-1405
Jan zonder Vrees	1404/05-1419	Jean de Saulx	1405-1419
Filips de Goede	1419-1467	Jean de Thoisy Nicolas Rolin Vacatie Pierre de Goux	1419-1422 1422-1462 1465-1471
Karel de Stoute	1467-1477	Pierre de Goux Guillaume Hugonet	1465-1471 1471-1477
María van Bourgondië	1477-1482	Guillaume Hugonet Vacatie Jean Carondelet	1477 1480-1496
Filips de Schone	1482-1506	Jean Carondelet Thomas de Plaine	1480-1496 1496-1507

Karel V	1506-1555	Thomas de Plaine Vacatie	1496-1507
		Jean le Sauvage (Sylvagius) Mercurino	1515-1518
		Arborio (Gattinara)	1518-1530

Het Bourgondische hof: stakeholders, politieke en religieuze elites

- Bisschoppen en religieuze hoogwaardigheidsbekleders:
 - Jean de Bourgogne, bisschop van Cambrai, bastaard Jan zonder Vrees
 - David van Bourgondië, bisschop van Utrecht, bastaard Filips de Goede
 - Philips van Bourgondië, admiraal van Vlaanderen, bisschop van Utrecht, bastaard Filip de Goede
 - Raphael de Bourgogne, alias Mercatel, abt van Sint-Baafs in Gent, bastaard Filips de Goede
 - Jean de Bourgogne, proost van Aire en Sint-Donaas in Brugge, bastaard Filips de Goede
 - Katherina van Bourgondië, abdis Galilea convent Gent, bastaard Filips de Goede

H13. Recht of willekeur? De vorst als behoeder van de 'rechtstaat'

- Een gelaagd juridisch apparaat: lokaal (schepensbanken) en vorstelijk (gewestelijke raadkamer, Grote Raad/ Parlement van Parijs of Mechelen)
- Een complexe juridische basis: geleerd (romeins en canoniek) recht, gewoonterecht
- Lokaal vertegenwoordiger van de vorst: baljuw, schout, drossaard: wijdverspreide corruptie of patronage verhoudingen? Gift-cultuur
- Casus: Colard van der Clyte, gezegd de Commynes, soeverein-baljuw van Vlaanderen tussen 1435 en 1454 (in 1441-1443 onderzoek op vraag van Leden van Vlaanderen: 689 klachten), aanwijzingen van verregaande concussie en achterhouden van gelden... pas in 1454 ontslagen, in 1469 kwijschelding van restant van boete aan zoon Philippe de Commynes
- Ca. 1435-40: praktijk van ambtsverpachting van baljuws.

De burger, poorter, civis: basis van de natie?

- Middeleeuwen: burger, civis = inwoner civitas, verwijst naar stad.
- Burger = poorter? Inwoner van een stad, lid van een geordende politieke gemeenschap
- Poorter: portus (haven, poort: belang van handeldrijvende elites: begrip vooral in handeldrijvende ge- westen der Nederlanden verspreid)
- Bourgeois: bourg (belang van lokale nederzetting, burgensis/burgus)
- Burgerschap: afgemeten aan 'bien public', morele connotatie: geheel van rechten en plichten
- Spanning stad vs. staat: burger of onderdaan? Casus: zaak soeverein baljuw van Lichtervelde vs. Gent (1401)

De burgerij: elementen van inclusie en exclusie

- Christine de Pisan: '*bourgeois sont ceulx qui sont de nation ancienne, enlignagiez ès citez*'
- Patriciaat:
 - * Economisch: lidmaatschap Hanze (Brugge), censuales (*homines Sancti Vedasti* in Arras), erfachtigen (*virii hereditarii*: Gent, Dordrecht, Douai, Sint-Omaars)
 - * Sociaal kapitaal: stenen woningen, wapens, vetevoering
 - * Politieke macht in stad: monopolie op schepensbank, soms te delen met ambachten
 - * Identiteitsbepalend voor stad: 'ce mariage du patriciat et de la ville' (Y. Barel)

De burgerij: binnen en buiten de stad

- Rechtsstad of rechtsstaat: stad referentiekader voor politiek en juridisch optreden – staat: aanvullend
- Burgerrechten: inclusief ambachtslieden ‘artisanal republicanism’ en poorters, ook: buitenpoorters (Ne-derlanden en Zwitserse ruimte: Ausbürgern of Pfahlbürgern)
- Inhoud burgerrechten: juridische en fiscale privileges
- Vreemdelingen: argwanend bekeken, gewenste en niet gewenste vreemdelingen

Burgerschap: drempels voor opname en uitsluiting

- Steden: demografisch deficitair, immigratie aan regels gebonden: kwalitatieve selectie Gent: toegang tot meesterschap ambacht (en dus burgerrechten)
 - Voor 1540: 320 daglonen in brouwersambacht
 - Ingrep Karel V (1540): 20 daglonen
 - Calvinistische Republiek (1579): 320 daglonen
- Antwerpen:
 - 12.000 inw. 1358 ; 32.000 inw. 1464 ; > 100.000 inw. 1566
 - Prijs poorterschap
 - 1459: 17 daglonen van een ongeschoolde
 - 1544: 68 daglonen van een ongeschoolde

Processen van uitsluiting/marginalisering, casus: het Bourgondische Brugge

- Proces van zondebok zoeken: relatief kleine groep beschuldigingen van sodomie
- Onderhouden van collectieve schrik: ook leden van elite (edelman heer van Uutkerke, Italiaanse hande- laren) aangetast
- Relatief korte procesgang, radicale repressie
- Implicatie hoogste morele en politiek autoriteiten: ‘crime de lèse-majesté’
- Golf van vervolgingen: Joden, homoseksuelen, kettters, heksen (element van misogynie): proces van genocidaire aard (religieus geïnspireerde behoefte aan rituele reiniging van samenleving)
- Meer informatie:
 - G. Dupont, *Maagdenverleidsters, hoeren en speculanten. Prostitutie in Brugge tijdens de Bourgondische periode (1385-1515)*, Brugge, 1996.
 - M. Boone, studie sodomie (1993, 1996: *Journal of medieval history*)

Het Bourgondische hof: hoofdstad of hoofdsteden?

- Hoe gekend: itineraria – uitgaven voor werking van hof (Rekenkamer) en hofordonnanties
- Filips de Stoute en Jan zonder Vrees: grote voorkeur voor Parijs (of Dijon of Noord-Frankrijk)
- Filips de Goede: toenemende voorkeur voor Brussel
- Karel de Stoute: Brussel en Brugge
- Vorst dient aanwezig te zijn en zichtbaar voor onderdanen
- Omvang: onder Filips de Goede (midden 15de eeuw): tussen 450 en 600 hovelingen; met personeel tus- sen 1050 en 1600 personen en 950 tot 1600 paarden
- Aan te vullen met ‘secondaire’ huizen van vorstin en kroonprins
- Budget voor Filips de Stoute:
 - * jaarlijks: ca. 175.000 fr. (+/- recettes ordinaires)
 - * waarvan 65.000 juwelen en textiel
 - * 60.000 voor giften
 - * 40.000 wedden

H14. De Bourgondische spektakelstaat

- Economische geschiedenis: 'product life cycle' (H. Vander Wee): draperie vervangen door luxeproductie in steden van Bourgondische Nederlanden
- Edelsmeedkunst, tapijtweven en schilderijen in dienst van hof, maar ook van stedelingen
- Casus: Jan Van Eyck: hofportrettist, maar ook in opdracht van Gentse elite (Lam Gods, 1432), ook gele- genheidswerk
- Export gericht: retabels, luxevoorwerpen, tapijten, schilderijen, handschriften...

De bourgondische hertogen: een zegen voor de Nederlanden?

- Eenheid, ja maar tegen welke prijs voor onderdanen?
- Stamvaders van de Lage Landen?
- Grote culturele bloei: samengaan van ambitieuze dynastie en performante stedelijke economie – kritische massa en handelsnetwerken – blijvende culturele creativiteit: Noordelijke renaissance
- Bourgondisch Zuiden vs. Calvinistisch Noorden: in beide gebieden toch continuïteit (statenvergaderin- gen – stedelijk republicanisme, kritische afstand t.o.v. vorstenstaat) ; economisch zwaartepunt ver- plaatst zich binnen delta gebied der Nederlanden

Aanbevolen literatuur

Wim Blockmans, Walter Prevenier, *De Bourgondiërs. De Nederlanden op weg naar eenheid, 1384-1530*, Amsterdam-Leuven, Meulenhoff-Kritak, 1997.

Marc Boone, *A la recherche d'une modernité civique. La société urbaine des anciens Pays-Bas au bas Moyen Age*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles, 2010.

Jelle Haemers, *For the Common Good. State power and urban revolts in the reign of Mary of Burgundy (1477-1482)*, Turnhout, Brepols, 2009.

Johan Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen. Studie der levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijf- tiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*, (Haarlem, 1919, jubileumuitgave Leiden, 2018)

Bart van Loo, *De Bourgondiërs, aartsvaders van de Lage Landen*, Amsterdam, De Bezige Bij, 2018

Elodie Lecuppre-Desjardin, *Le Royaume inachevé des ducs de Bourgogne (XIVe-XVe siècles)*, Paris, Belin, 2016.

Klaus Oschema, *Freundschaft und Nähe im spätmittelalterlichen Burgund. Studien zum Spannungsfeld von Emotion und Institution*, Köln-Weimar-Wien, 2006.

Werner Paravicini, (dir.), *La cour de Bourgogne et l'Europe. Le rayonnement et les limites d'un modèle cul- turel*, Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag, 2013.

Walter Prevenier, Wim Blockmans, *De Bourgondische Nederlanden*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1983.

Robert Stein, *De hertog en zijn staten. De eenwording van de Bourgondische Nederlanden ca. 1380-1480*, Hilversum, Verloren, 2014 (Engelse vertaling Oxford University Press, 2017).

Richard Vaughan, *The dukes of Burgundy, Philip the Bold, John the Fearless, Philip the Good, Charles the*

Bold, 4 vol. (London, Longman, 1962-1973 ; heruitgave: Woodbridge, the Boydell Press, 2002 met up- date).

Colofon

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te streamen in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een smartphone of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 - 37 00 01
E: info@home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. **De Corridor**

Opname Sandro Ligtenberg (Wetteren, september 2019)
Stem inleiding F.C. van Nispen tot Sevenaer
muziek Cok Verweij
Mastering Frits de Bruijn
Vormgeving Floor Plikaar

© Copyright 2018 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 978 90 8530 194 3
NUR 684, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvou- digd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.